

**Alkoholien ja tupakan
ostokokeiden tulokset
Satakunnassa –
Yhteenveto**

Tellu Rosenqvist
Jenni Lahtinen
Selvin päin Satakunnassa –hanke
30.1.2020 Pori

Alkoholin ja tupakan ostokokeiden tulokset Satakunnassa

Satakunnassa toteutettiin alkoholin ja tupakan ostokokeet marras-joulukuussa 2019. Ostokokeita suoritettiin yhteensä 401 kpl, joista 356 koski alkoholia ja 45 tupakkaa. Ostokokeita suoritettiin 128 eri toimipisteessä Satakunnassa. Alkoholin ostokokeissa myyjä kysyi henkilöllisyystodistuksen ja kieltäytyi myymästä 79 prosentissa tapauksista. Tupakan ostokokeissa myyjä kysyi henkilöllisyystodistuksen ja kieltäytyi myymästä 87 prosentissa tapauksista. Ostokokeet tehtiin yhteistyössä kuntien ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöiden ja koordinaattoreiden, kuuden eri toisen asteen oppilaitoksen sekä Selvin päin Satakunnassa –hankkeen kanssa. Hanke vastaa tulosten koonnista ja käsittelystä.

Pakka-toimintamallilla ehkäistään päihdehaittoja yhteisöllisesti

Vähittäismyynnin ikärajavaltvonnan tehostamiseen pyrkivät ostokokeet ovat osa Pakka-toimintamallia, mikä on paikallisten alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyyn kehitetty toimintamalli. Pakkaa toteutetaan paikkakunnalla tai alueella koko yhteisön voimin. Pakka-toimintamallin mukaisella työllä voidaan tutkimusten mukaan:

- Parantaa ikärajavaltvontaa myyntipaikoissa
- Vähentää alaikäisten alkoholin ja nikotiinituotteiden saatavuutta
- Tukea alaikäisten raittiutta ja vaikuttaa asukkaiden asenteisiin alaikäisten juomisesta
- Tiukentaa päihtyneille anniskelua ravintoloissa

Ostokokeiden avulla pyrittiin selvittämään, kuinka helposti nuorelta näyttävä henkilö saa ostettua alkoholia tai tupakkatuotteita ilman, että häntä pyydetään todistamaan ikänsä. Ostokokeet paljastavat ikärajavaltvonnan todellisen tilan. Koeostajina ostokokeissa toimivat täysi-ikäiset nuoret. Suomessa alle 18-vuotiaalle ei saa myydä juomia, jotka sisältävät alkoholia enemmän kuin 1,2 %. Suositus on, että myöskään tätä vähemmän alkoholia sisältäviä juomia ei myydä alle 18-vuotiaille. Myös tupakkatuotteiden myynnin ikäraja on 18 vuotta. Kaikilta alkoholijuomaa tai tupakkatuotteita ostavilta nuoren näköisiltä asiakkailta on tarkastettava ikä.

Koeostojen toteutus

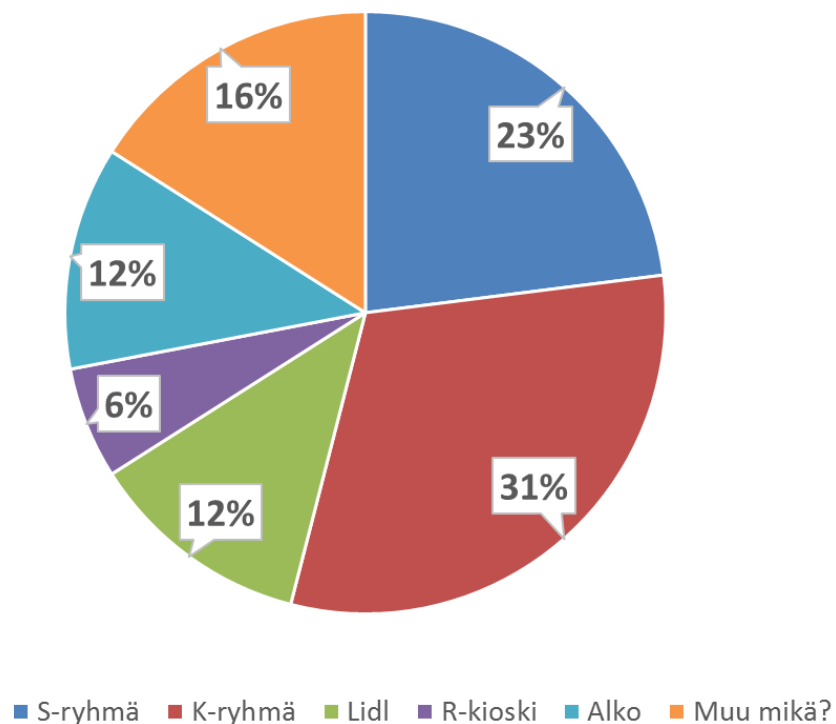
Satakunnassa koeostoja toteutti yhteensä 24, iältään 18–25 vuotiasta, nuorelta näyttävää henkilöä. Koeostot suoritettiin koordinoitusti Selvin päin Satakunnassa –hankkeen ja Satakunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkoston toimesta. Koeostot tehtiin marras-joulukuussa 2019.

Ostojen määrä ja ostopisteet

Koeostoja toteutettiin yhteensä 128 eri toimipisteeseen Satakunnassa. Koeostoja tehtiin kaikkiaan 401 kpl, joista 89 % kohdistui alkoholiin ja 11 % tupakkaan. Ostoja suoritettiin S-ryhmän, K-ryhmän, Lidlin, R-kioskin,

Tokmannin, Alkon ja huoltoasemien toimipisteissä. Lisäksi ostoja tehtiin pieniin ketjuihin kuulumattomiin toimipisteisiin. Alkoholin koeostoja tehtiin sekä isoihin marketteihin että pieniin kauppoihin, tupakan koeostot kohdistuivat isompiin ostopisteisiin. Kuvassa 1. on eritelty tehdyt koeostot ostopisteitten mukaan sekä alkoholin että tupakan osalta. Ryhmään "muu, mikä" lukeutuvat Tokmannit, Pick' N Payt, ja huoltoasemat sekä pienemmät ketjuihin kuulumattomat kaupat.

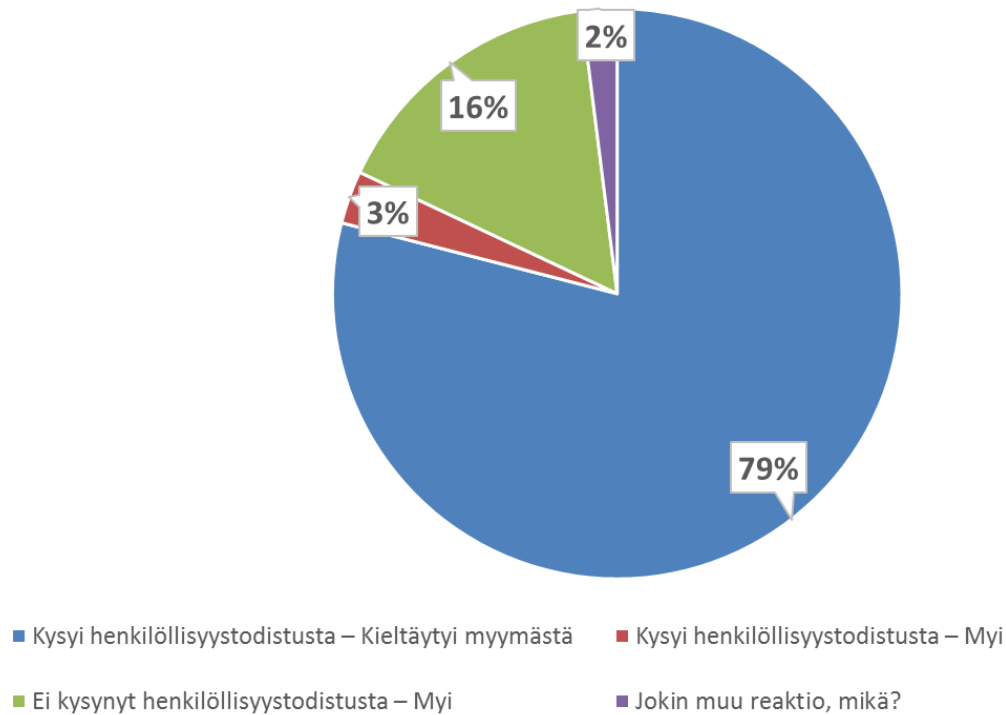
Kuva 1. Mihin ketjuun ostopiste kuuluu?

Ostokokeiden tulokset

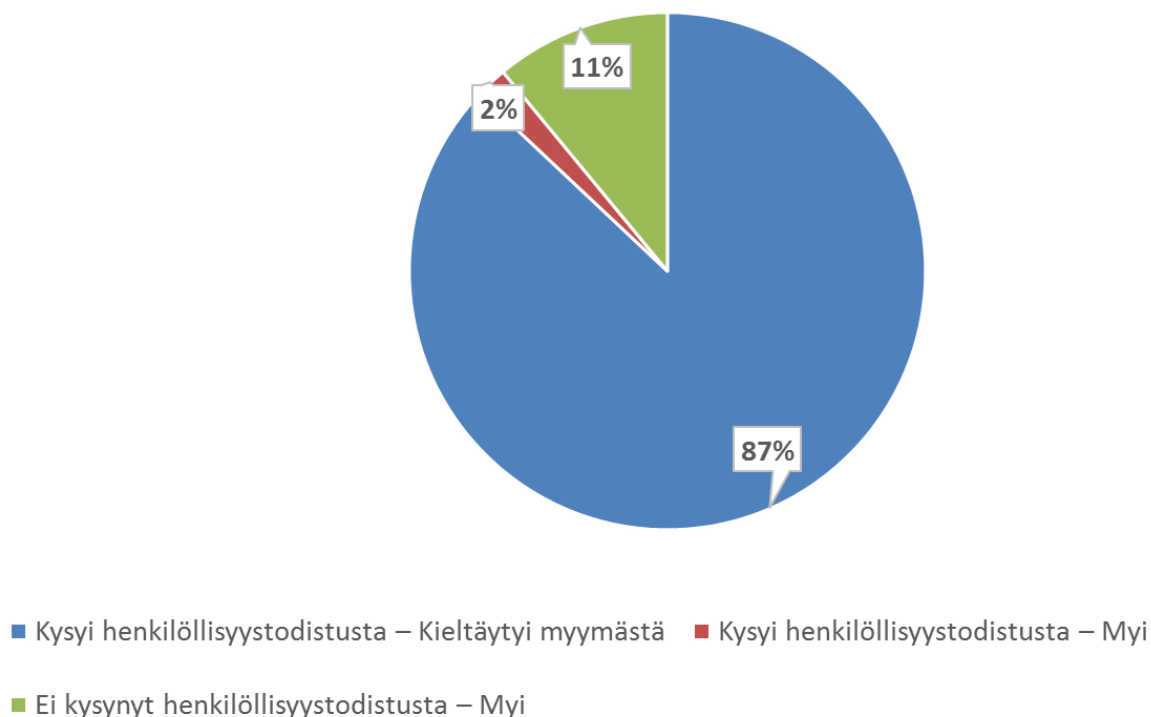
Ostokokeiden tulokset on jaettu ryhmiin myyjän reaktion perusteella. Koeostajat valitsivat yhden seuraavista vastausvaihtoehdoista: "Kysyi henkilöllisyystodistusta – kieltäytyi myymästä", "Kysyi henkilöllisyystodistusta – myi", "Ei kysynyt henkilöllisyystodistusta – myi ja "Jokin muu reaktio, mikä". Ryhmä "Jokin muu reaktio, mikä?" sisältää esimerkiksi tilanteita, missä myyjä oli jo myymässä, mutta muutti mielensä tai myyjä ehti lyömään ostokset kassaan, mutta kysyi tässä vaiheessa henkilöllisyystodistusta ja kieltäytyi myymästä.

Kuva 2. Myyjän reaktio alkoholin koeostoissa

Satakunnassa alkoholin koeostoista 79 % päätyi tilanteeseen, missä myyjä kysyi henkilöllisyyttä ja kieltäytyi myymästä. 16 % koeostoista meni läpi ilman myyjän puuttumista asiaan. Koeostotilanteista 3 % päätyi tilanteeseen, jossa myyjä kysyi henkilöllisyydestä, mutta myi siitä huolimatta.

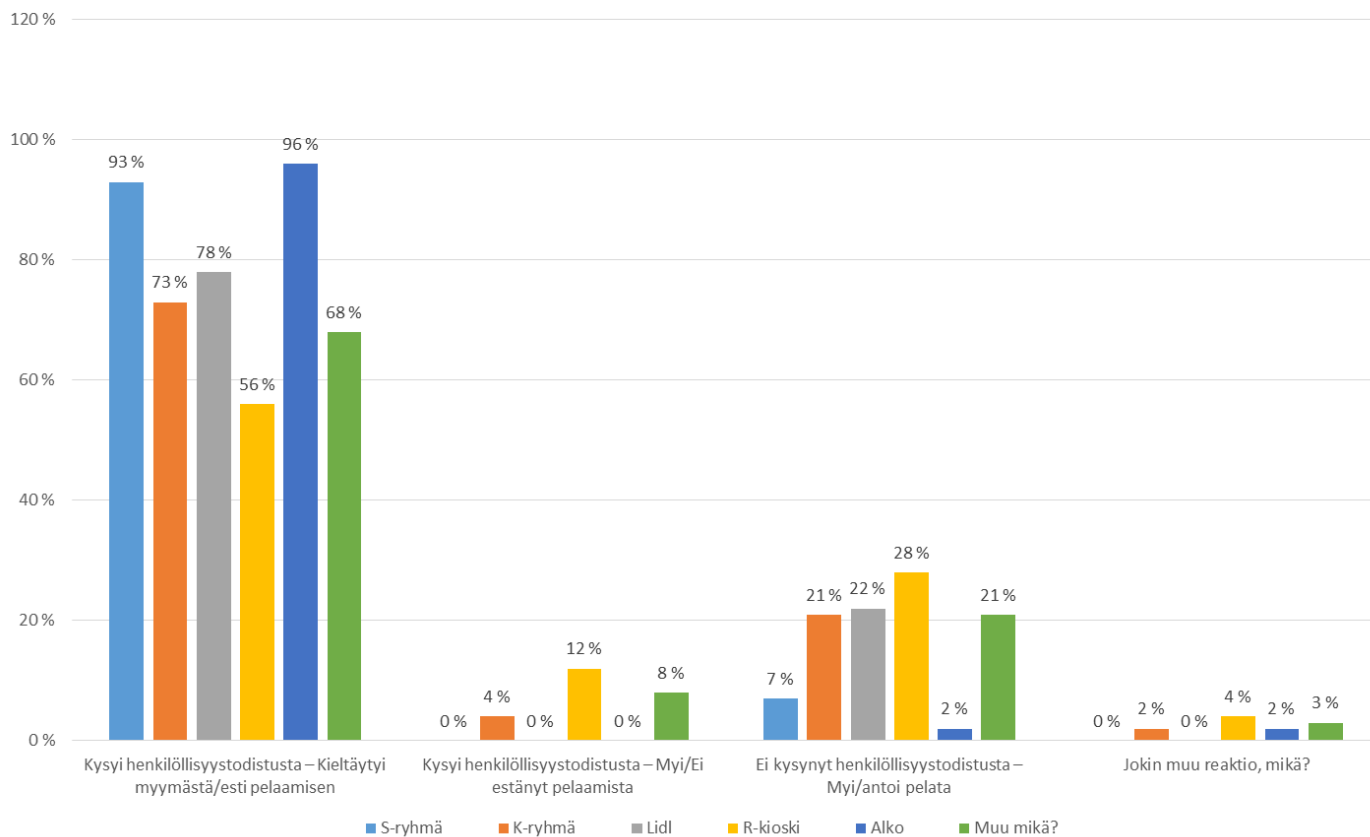
Kuva 3. Myyjän reaktio tupakan koeostoissa

Tupakan koeostoista 87 % päätyi tilanteeseen, missä myyjä kysyi henkilöllisyystodistuksen ja kieltäytyi myymästä. 11 % koeostoista meni läpi ilman myyjän puuttumista tilanteeseen. Koeostotilanteista 2 % päätyi tilanteeseen, jossa myyjä kysyi henkilöllisyystodistuksen, mutta myi siitä huolimatta.

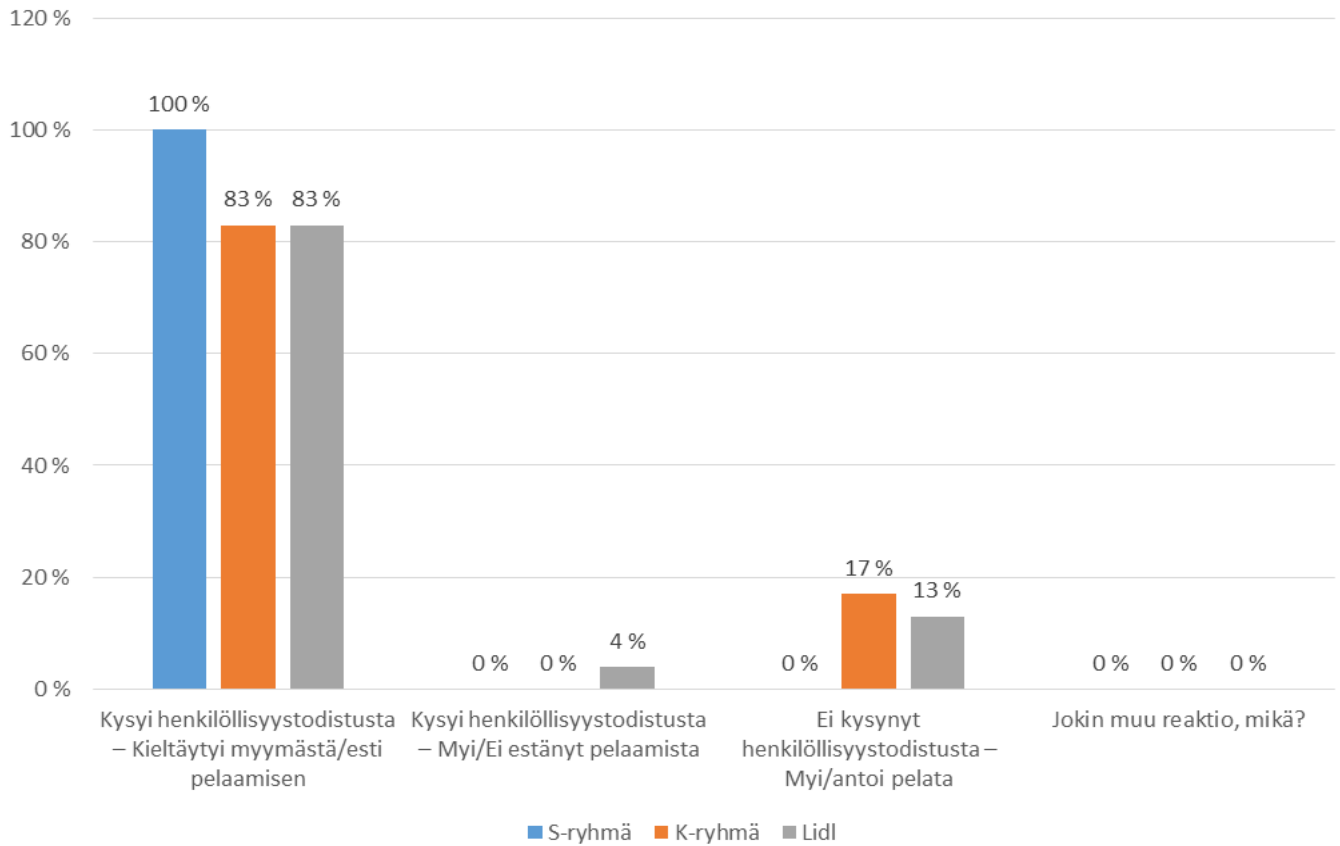
Ostokokeiden toimipisteiden ketjukohtaisia tuloksia voi tarkastella taulukoissa 4. ja 5. Toimipisteet on jaettu liikeketjujen mukaan seuraavasti: S-ryhmä, K-ryhmä, Lidl, Alko ja Muu, mikä. Ryhmään ”Muu, mikä” kuuluvat kaikki pienet toimipisteet, kuten huoltoasemat ja kioskit, sekä ketjuihin kuulumattomat liikkeet.

Kuva 4. Alkoholin ostokokeiden ketjukohtaiset tulokset

Alkoholin ostokokeissa (n=365) paras tulos saatiin Alkoissa, vain yksi koeosto meni läpi koko Satakunnassa. S-ryhmän toimipisteissä 93 % koeostoista nuorilta kysyttiin paperit ja kieltäydyttiin myymästä. K-ryhmän vastaava luku on 73 %, Lidlin 78%, R-Kioskin 56% ja muu, mikä –ryhmän 68%. Koska ketjuihin tehtiin eri määrä koeostoja, on tulosten vertailu keskenään haasteellista.

Kuva 5. Tupakan ostokokeiden ketjukohtaiset tulokset

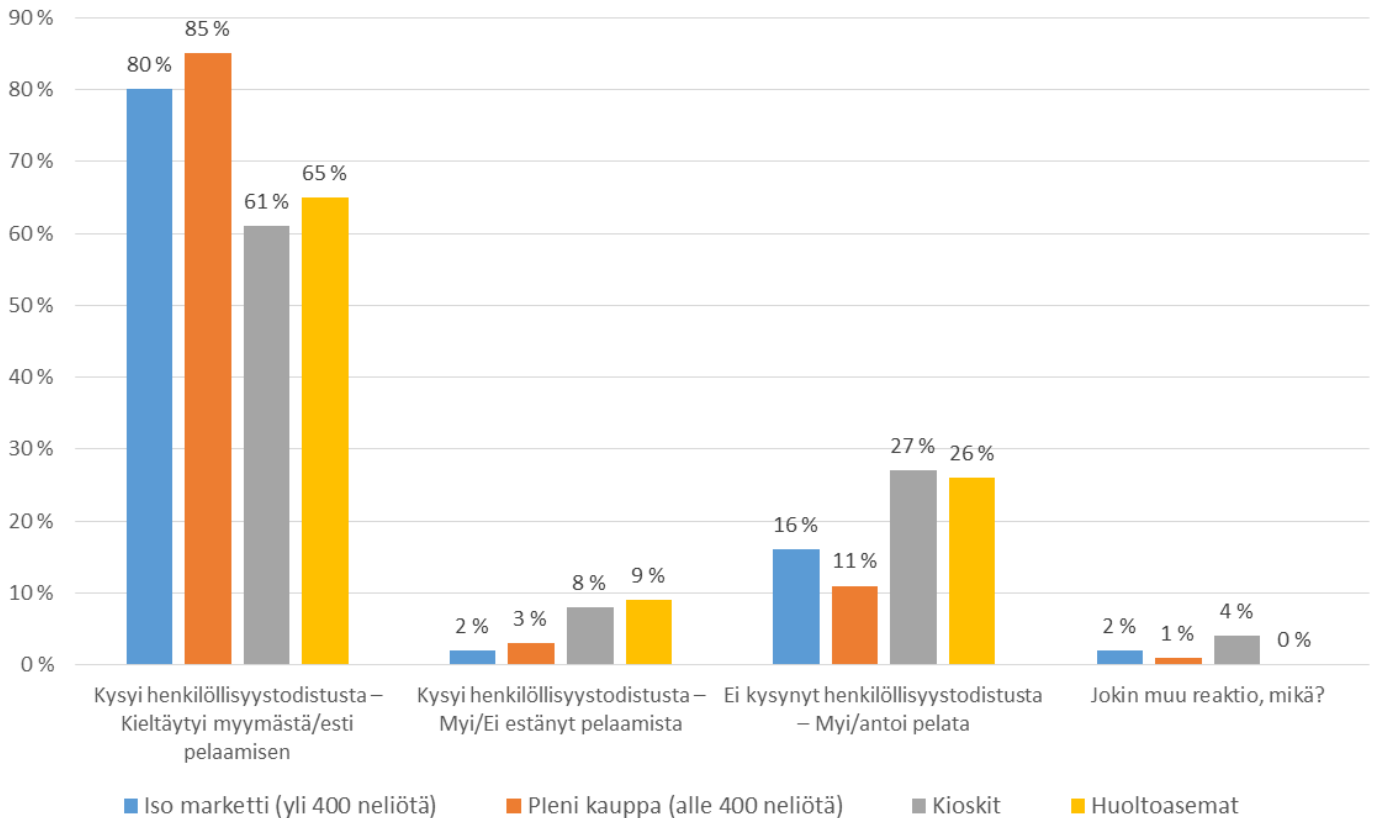
Tupakan ostokokeet (n=45) tehtiin S-ryhmän, K-ryhmän ja Lidlin toimipisteisiin. S-ryhmän kaupoissa myyjä kysyi nuoren henkilön henkilöllisyystodistuksen joka kerta ja kieltäytyi myymästä. Sekä K-ryhmän toimipaikoissa, että Lidl-myymälöissä myyjä kysyi henkilöllisyystodistuksen ja kieltäytyi myymästä 83 prosentissa koeostoja.

Yhteenveto

Satakunnassa alkoholin ostokokeita on tehty aiemmin Porin yhteistoiminta-alueella (Pori, Ulvila, Merikarvia), Keski-Satakunnassa (Harjavalta, Eurajoki, Kokemäki, Nakkila) sekä Pohjois-Satakunnassa (Kankaanpää, Jämijärvi, Karvia, Honkajoki, Siikainen, Pomarkku). Porin, Merikarvian ja Ulvilan alueella ikärajavaltonta on tehostunut aiemmista ostokokeista. Vuonna 2012 vain 38,2 % alkoholin koeostoista päättyi henkilöllisyystodistuksen kysymiseen ja myynnistä kieltäytymiseen. Vuonna 2013 vastaava luku oli 74 prosenttia ja vuonna 2019 luku on noussut 79 prosenttiin.

Koska alkoholin ostokokeita tehtiin kaiken kokoisiin toimipisteisiin ja tupakan ostokokeita tehtiin vain kooltaan isoimpiin toimipisteisiin, eivät tupakan ja alkoholin ostokokeiden tulokset ole vertailukelpoisia keskenään. Kokonaistuloksia tarkasteltaessa on kuitenkin havaittavissa, että isoissa marketeissa (yli 400 neliötä) ja sitä pienemmissä marketeissa (alle 400 neliötä) ikärajavaltonta toimii paremmin, kuin kooltaan melko pienissä toimipisteissä, kuten huoltoasemilla ja kioskeissa.

Kuva 6. Alkoholin ja tupakan ostokokeiden tulokset liikkeen koon mukaan

Tuloksissa on virhemarginaalin mahdollisuus. Koska koeostajat vastasivat kysymyksiin sähköisen kyselylomakkeen avulla, on raporteissa mahdollisia virhepainalluksia. Lisäksi nuorilla on voinut olla hankaluuksia arvioida myyjän ikää tai liikkeen kokoa.

Koeostot suoritettiin arkipäivinä pyrkien välttämään kauppajen ruuhka-aikoja. Ostokokeiden jälkeen kaikille mukana olleille toimijoille lähetettiin kirjeellä oman toimipaikan tulokset. Diplomein palkitut toimipaikat kierrettiin kohtaamassa kasvotusten ja onnittelemassa hienosta toiminnasta. Satakunnassa Diplomi toimitettiin 68 kauppaan. Ostetut tuotteet hävitettiin vastuullisesti ostokokeiden jälkeen poliisin kanssa ja hävityksestä tehtiin hävityspöytäkirja.

Kunnat ovat saaneet käyttöönsä kuntakohtaiset tulokset ostokokeista. Tulosten avulla kunnat voivat tehdä näkyväksi ikärajavaltion tilan sekä kehittää kunnassa toteutettavaa ehkäisevää päihdetyötä. Elinkeinoimijoille järjestettiin ostokokeiden jälkeen koulutus vastuullisesta ikärajavaltionasta.

Tulosten pohjalta voidaan todeta, että ikärajavaltionnassa on suuria kauppa- ja kauppaketjukohtaisia eroja. Alkoholin ja tupakan ikärajavaltionnasta tulee tehostaa koko Satakunnassa, jotta henkilöllisyystodistuksen pyytämistä nuoren näköiseltä asiakkaalta tulee vakiintunut käytäntö toimipisteestä riippumatta.

Lähteitä:

THL (14.1.2020) Pakka-toimintamalli ehkäisevään päihdetyöhön. Haettu osoitteesta: <https://thl.fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/ehkaiseva-paihdeyto/verkko-pakka-ehkaisevaan-paihdeytohon>

Pakka-hanke (2013) Ostokokeet alkoholin vähittäismyynnissä 2013. Pori. Haettu osoitteesta: <http://www.porinpakka.fi/ajankohtaista/ostokokeet-alkoholin-v-hitt-ismyynniss-2013>